

Palkehitus: uurimise, taastamise ja arenguloo selgitamise vajadused Eestis ja maailmas

Douglass C. Reed

Resümee

USA palkehitava ja renoveerija Douglass C. Reed esitab oma vaatenurga palkehituse ajaloo uurimise ja palkehitate renoveerimise arendustöö globaalsest seisust, andes ühtlasi ülevaate oma erialasest kujunemistest, mis hõlmab nii õpipoiste provintsimeistri juures, laialdast iseseisvat ettevõtlust palkhoonete renoveerimise valdkonnas kui ka ametlikku haridusteed antropoloogias ja palkmajade säilitamise valdkonnas George Washingtoni Ülikoolis Washingtonis.

Lugemisrännakud ülikoolis selgitasid talle, et palkehitate arenguloo ja levikuga seoses oli kollektiivses teadmistepagasis palju lünki. Lünkade kõrvaldamiseks on autor ette võtnud mitmeid uurimisretki. Oma esimesel lühikesel Euroopa-külastusel märkas ta, et palkhooned Alpide piirkonnas ja Põhja-Euroopas ei sarnane üldse Ameerika tüüpi palkmajadega, mida olid kolme sajandi jooksul püstitanud Ameerika rannikule saabunud asunikud ning need, kes pürgisid edasi läände, et rajada talusid ja ehitada maju. Sai selgeks, et Ameerika koolkonnal on veel pikk maa minna, et mõista palkmaja, selle arengulugu, ehitusvõtteid ja levikut kogu maailmas, Ameerikast rääkimata.

Välitööd Türgis ja Lõuna-Euroopas kuni Skandinaavia maade ja Balti riiikideni tegid selgeks kaks tähtsat asjaolu. Esiteks – mitte keegi ei suuda üksinda teha seda tohutut uurimistööd, mida on vaja, et täielikult mõista maailma palkmajade päritolu, ehitusvõtteid ja levikut. Teiseks sai selgeks, et eurooplastele omased palkehitusvõtted ei jäänud USA idarannikule jõudes samaks. Pigem võeti ehitusel peaaegu kohe, kui esimesed asundused tekkisid, kasutusele vähesed üksikud Euroopas üldlevinud detailid ning mõned materjalitootmise ja ehitamise toimingud, millest hiljem kujunes Ameerika stiilis palkmajade ehitus.

Need avastused näitasid, kui ekslik on teha ühe või kahe inimese uurimistöö põhjal laiapõhjalisi kaugeleulatuvaid järeldusi palkmaja ehitusvõtete päritolu ja leviku kohta. Enamik autoreid ei olnud erialase väljaõppega, mida on vaja selleks, et täielikult mõista palkidest ehitamise praktilisi tavasid. Suuresti olid neil kahe silma vahele jäänud ka palkhoonete arengulooga seotud asjaolud konkreetse riigi ja maailma tasandil. Eri teadusharud ja kogemustega käsitöömeistrid peaksid uurimistegevuses palju rohkem koostööd tegema.

*Eestiski on vaja teha lisauuringuid, et kindlaks teha, kuidas kujunes kahel ots-
tarbel kasutatud rehielamu ja milline on selle päritolu. Eestit on seitsme sajandi
vältel valitsenud mitu võõrvõimu, mis kõik töid oma kodumaalt kaasa palju
erisuguseid ehitusvõtteid. Seetõttu on see maa täiuslik piirkond, kus uurida ja
välja selgitada arenguloo üksikasju ning kindlaks teha nende päritolu.*

*Eesti ei ole siiski ainus riik, mille rikast palkehitude traditsiooni tuleks põh-
jalikumalt uurida. Mandri-Euroopa ja muu maailma palkmaju on vaja üksik-
asjalikumalt uurida kogu maailma tasandil. Selleks peab korraldama riiklikke
uuringuid, sisestama kõik saadud andmed kesksesse andmebaasi ning neid
seejärel kõrvutama. Selline töö on tingimata vajalik, et saada ülevaade palk-
maja ehitusvõtete päritolust, arengust ja levikust mitte ainult USAs ja Mandri-
Euroopas, vaid kogu maailmas.*

*Paljud üleilmsed teadusuuringud mõjutavad märkimisväärselt käsitsi ehi-
tamise ja palkehitusvõtete õpet ning tuhandeid aastaid vanade ehitusvõtete
taasjuurutamist tänapäeva maailmas. Ülemaailmne põhjalik uurimistegevus
on ka keskkonnakaitseks oluline, aidates vähendada ehitustegevuse süsini-
kukoormust ning suurendada kohalike kogukondade ühtekuuluvust. Autor
leiab, et globaalsete uurimistulemuste analüüsiks ja levitamiseks tuleb moo-
dustada ühtne ning üleilmne palkmajade arengut uuriv organisatsioon, mille
ülesanne on selgitada palkhoonete ajalugu ning välja töötada taastamis-, met-
samajandamis- ja puidukaitsemeetodid. See on vajalik, et tagada palkehitudajate
järjepidev ning kõrgetasemeline väljaõpe ning et maailmas püsiksid ja tekkiksid
paremini tasustatud töökohad, säiliks seni miljonitele inimestele peavarju
pakkuvad palkhooned ja taastuvate loodusvarade tõhus kasutus.*

Võtmesõnad: käsitööanduslik palkehitus, palkehitusuuringud,
tehnoloogia, traditsioonid, kutseõpe, kestlikkus

Sissejuhatus

Elu teeb ootamatuid keerdkäike ja nii juhtuski, et elukutse valis mind, mitte mina elukutset. Endalegi üllatuseks leidsin end vanade ehitiste säilitamise, taastamise ja taktitundelise renoveerimise maailmast. Minu austus ja armas-
tus vanade hoonete vastu kasvas nii suureks, et mida vanem ning halvemas
seisus oli maja, seda rohkem ma oma tööd nautisin. Soovisin iga hinna eest
päästa hooneid, mida kõik teised soovitasid lammutada. Meie meeskonnale
ja mulle meeldis teha seda, mida teised pidasid võimatuks. Juba oma karjääri
alguses püüdsin ma õppida palkehitudusest nii palju kui võimalik, et saada pari-
maks palkhooneid taastavaks meistrimehiks. Seetõttu olen 44 aastat uurinud
paljude teiste asjade seas ka kõike, mis puudutab traditsioonilist palkmajade
ehitust. Minu tähelepanu ei kõitnud ruumijaotus, ehituslikud vormid või

arhitektuurilised ehisdetailid, mis kuuluvad ühe või teise stiili või perioodi juurde. Seda uurisid nelikümmend aastat tagasi kõik ja seda uuritakse tänapäevalgi. Mind huvitas eeskätt see, *kuidas* hooneid ehitati. Milliseid puid ja mis otstarbeks endisaegsed meistrid valisid, kuidas puitu töödeldi, kuidas ehitati seinu, stabiliseeriti avasid, muudeti maja soojapidavaks? Sama tähtis on ka teada saada, kuidas palkhooneid hooldati ja parandati mõni aasta peale valmimist, kuidas 20, 50 või 200 aasta möödudes? Mul oli tuhandeid küsimusi, millele ma otsisin vastuseid toona ja otsin tänapäevani.

Esialgu keskendus mu uurimistegevus ainult Ameerika Ühendriikidele. Lugesin kõiki palkehite teemat puudutavaid raamatuid, ajakirju ja artikleid kõikidelt autoritelt. Samal ajal viisime läbi mitmeid tuhandeid ehitiste inventuure maakondade ja osariikide kaupa. Kõvasti pühendasime aega mahajäetud palkhoonete lahtivõtmisele, et nende ehitusest paremini aimu saada. Osalesin arvukatel konverentsidel sellistel teemadel nagu rahvusliku käsitöö traditsioonid, tööriistad, rahvapärane arhitektuur ja selle kaitse. Ehkki jagasin aastate jooksul paljusid lugusid, fakte ja avastusi usaldusväärsete kolleegidega, pidasin alati nõu ka Catoctini mägikülade inimestega, kes tunnevad olulist „siseinfot“ neile eluks varju pakkunud Ameerika palkhoonete ehitamise kohta.

Rohkem kui ühestki teisest allikast ammutasin ajaloolisi teadmisi kohaliku palkarhitektuuri, 18. ja 19. sajandi idaranniku mägede kultuuri, tööriistakutuse ning Marylandis Catoctini mägedes tehtavate metsatööde kohta ühelt mägiküla mehelt, kes oli jõudnud saada kolm klassi haridust, enne kui ta oli sunnitud koolist lahkuma ja tööle asuma. Tema ja teised sealtkandi inimesed, kellest paljud elasid kohati täielikus vaesuses, olid muust maailmast ära lõigatud – nad elasid tiheda metsaga kaetud mäenõlvadel kõigest saja kilomeetri kaugusel Washington D.C.-st. Oma mentoriga koos tööd tehes ja teda ning teisi veel alles olevaid mägikülaelanikke küsitledes said paljud mu ülikooliaastatel omandatud tarkused kas ümber lükatud või täiendatud teadmistega, mida ei ole võimalik saada ülikooli professoritelt, raamatutest ega filmidest, olenemata sellest, kui hästikavatsetud ja uuringutepõhised need ka poleks.

Kõik algas 1972. aastal, kui ma külastasin Marylandi osariigis Thurmonti linna lähedal asuva Catoctini mäe rahvuspargi Round Meadow' laagrit. Vanad mahajäetud kahekohalised veoautogaraažid olid ehitatud ümber 18. ja 19. sajandi mägikülade käsitööpärandit esitlevateks teemaruumideks. Seal olid sepp, pottsepp, sadulsepp, kangur, luuavalmistaja ja isegi täisvarustuses köök koos ahjuga, kus üks 1907. aastal sündinud vana naine ehedat haputaignaleiba küpsetas. Oli meeltulendav näha kõiki neid inimesi oma oskusi esitlemas. Viimane 19. sajandi teemaruum muutis mu elu aga jäädavalt. See oli puusepatöökoda. Seal olid puidu lõhestamise pukk, liimeister, kirved,

Foto 1. Sellel 1973. aasta fotol teritab Paul Lewis kirvest ja Doug Reed lõpetab parasjagu palgi tahumist. Näidistootuba Catoctini mäe rahvuspargi külastajatele Thurmonti lähistel Marylandis, USAs. *Doug Reedi foto.*

virnade viisi tammepuust toorikuid, sindleid ja laastuhunnikud, mis levitasid joovastavat tammepuidule iseloomulikku lõhna.

Seal istus üks äärmiselt tagasihoidlik 69-aastane mees, kes parasjagu liimeistri abil vanamoelist katusepilbast kiskus. Ma polnud kunagi varem näinud vanaaegseid tööriistu. Need kuulusid mehele nimega Cyrus Paul Lewis – sõpradele lihtsalt Paul –, kes oli sündinud Marylandi osariigis Thurmonti linnast 11 kilomeetrit läände jääva Old Mink Farm Roadi väikeses kahe toaga palkmajas.¹

Järgmise kahe ja poole aasta kestel ei lahkunud ma peaaegu hetkekski tema kõrvalt. Paul Lewis õpetas mulle, kuidas ajaloolisi puusepatööriistu õigesti kasutada. Ostin lagunened, roostes, katkiste käepidemetega päevinäinud vanu tööriistu. Muid ei saanud ma endale lubada, kuna olin äsja lõpetanud sõjaväeteenistuse, mul polnud tööd ega raha. Paul näitas mulle kannatlikult, kuidas vanu tööriistu parandada, et neid saaks jälle kasutada. Ta näitas mulle, kuidas

1 Cyrus Paul Lewis (17. detsember 1903 – 22. august 1992) sündis Catoctini mägedes ja oli jõudnud omandada ainult kolm klassi haridust, kui ta isa end vigastas. Kõigest 13-aastasena oli ta sunnitud tööle minema, et peret ülal pidada. Tema vigastatud isa tööandja oli küllaltki vastutulelik ning tagas poisile isa töö ja palga, sest Paul oli väga osav puudelangetaja ja palgitahuja. Kaasasündinud andega Paul oli meister mitmel alal: ta tundis tiseritööd, metsatööd, palgitööd, sepatööd ja nahatööd. Ta oli ka vilunud jahimees ja karusnahakütt ning oli ehitanud nii mõnedki traditsioonilised palkhooned oma pere tarbeks ja teistelegi. Ta oli saanud põhjaliku väljaõppe ning kaaslased pidasid teda meistriks, kes valdas 18. ja 19. sajandi puutöövõtteid. Ta oli sinne artikli autori mentor, kelle kõrval said selgeks varaste Ameerika uusasunike ehitusviisid.

teha tööriistadele varsi, neid varre otsa panna ja teritada. Ta seletas, miks kirveste ja haamrite puhul on puust varred paremad kui klaaskiud- või metallvarred, ta näitas mulle, kuidas sae kõla järgi selle headust tuvastada, ta õpetas, milline on minu jaoks õige kõrgus saepuki või tööpingi juures töötades. Ta õpetas mulle veel sadu praktilisi oskusi ja meistrisaladusi. Tema praktilised õpetused andsid parima hariduse, mida ma olen eales saanud.

Me hulkusime lugematute tundide kaupa mööda metsi. Hoolikalt näitas ta mulle erisuguseid puid, seletades, kuidas neil kuju, lehtede, koore ja süü järgi vahet teha. Õppisin, kuidas „lugeda“ koort, et saada aimu selle all peituvate puidu omadustest, ning kuidas hinnata ja ligikaudselt arvestada, kui palju saematerjali sellest saaks. Ta hoolitses selle eest, et ma teaksin, kust otsida „kaigast“, millel oleksid teatud kindlad omadused, näiteks sobiv kuju varre jaoks või kerge lõhestuvus katusepilbaste tegemiseks, või kust leida keerdu süüga puitu. Selleks selgitas ta mulle mägede tali- ja süvenõlvade olemust, märja ja kuiva kasvukoha erinevusi, kaitstud nõlvadel või lagedal tuule käes kasvamise mõju puidu omadustele. Mul tuli lõhkuda mitu sülda puid, enne kui ta õpetas mind palke tahuma. Ja palke me tõesti tahusime. Paul näitas mulle, kuidas puud valida, langetada ja laasida. Me tahusime tüvedest talasid, tegime tappe ja tapipesi, salapulki ja paljusid teisi palkhoonete ja teiste puitehitiste juures vajaminevaid asju.

Kui esimesed kaks aastat hakkasid lõpule jõudma, sai Paul tellimuse ehitada naabrusesse väike palkonn. Ta kutsus mind appi. Ehituspaika viiv umbes poole kilomeetri pikkune jalgrada oli mistahes sõiduki jaoks liiga kitsas ja konarlik. Elektrit seal polnud. Majakese jaoks välja valitud koht asus umbes kuue meetri laiusel platool järskude kallastega sügava jõesängi ääres. Teiselt poolt piiras ehitusplatsi järsk mäenõlv. Seda katsid tammed ja viimati oli seal puid tehtud enam kui kuuskümmend aastat tagasi. Kohta üle vaadates küsisin ma viimaks Paulilt, kuidas me küll peaks tööriistad ja materjali sellele platsile saama, et seda maja ehitada. Ta vaatas mulle otsa, naeratas ja kõndis sõna lausumata tagasi oma 1951. aasta Plymouthi sedaani juurde. Teel tagasi töökotta mõtles ta juba sellest, mida meil vaja läheb.

Järgmise nelja kuu jooksul sai mu küsimus vastuse. Me läksime ehitusplatsist ülalpool asuvale nõlvale, võtsime maha sobivad puud vajamineva neljakümne nelja seinapalgi, sarika ja tala jaoks. Laasisime puud ära ja järkasime sobiva pikkusega juppideks. Seejärel näitas ta, millise kergusega saavad kaks

Foto 2. Paul Lewis (1903–1992), kes õpetas Doug Reedile traditsioonilisi 18. ja 19. sajandi puutööoskusi. Gary Finsteri foto, *Herald Mail Co.*

meest hakkama palkide allamäge toimetamise ja ehitusplatsile lohistamisega. Koorisime palgid ja valmistasime nad paikapanekuks ette. Ühel meie viimastest ühistest ehituspäevadest selle majakese juures, kui olime parasjagu lõpetanud seedripuust pilpakatuse löömise, pööras ta end üsna soojas 4. detsembri õhtupoolikus loojuva päikese poole ja laskus kükakile. Ta hakkas rääkima mägedest, siinsetest inimestest ja nende kommetest. Ju ta tundis, et olen piisavalt väärt neid lugusid kuulma.

Õppisin sellelt mehelt, tema naiselt ja nende sõpradelt väga palju endis-aegse mägikülade kultuuri kohta, elust metsade keskel, nende ühiskonna, raskete ja kergemate aegade ning mulle suurt huvi pakkuvate vanade tööriistade kasutamise ja oma kätega majade ehitamise kohta. Kuigi aastanumber oli juba 1974 ja kolmveerand 20. sajandist oli läbi saamas, olin täiesti teadlik sellest, et olen tunnistajaks haruldasele ja peagi kaduvale jäänukile 19. sajandi kultuurist. Vanemad inimesed, kes mulle nii paljut õpetasid, olid esimese poole oma elust elanud mägede eraldatuses ilma moodsate mugavusteta. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses sündinuna olid nad üles kasvanud ilma kõvakatteta teede, elektri, regulaarse postiveo, telefonide, automaatküttekehade ja veevärgita, mis kõik tulid 1950. aastate alguses. Enamikul neist oli kõigest kaheksa klassi haridust, paljudel vähemgi. Nad oskasid lugeda ja kirjutada, kuid nende maailm oli väga väike – suurem osa neist heasüdamlikest lahketest inimestest ei käinud oma mägedest peaaegu kunagi väljas. Paul Lewis oli samasugune – ta elas 89-aastaseks ja suri 1992. aastal, olemata käinud oma kodust kaugemal kui sadakond kilomeetrit. Mägikülade kogukonnal ei olnud muud valikut kui õppida ära need vanad, põlvest põlve edasi antud teadmised ja oskused, mis olid sel mägismaal alguse saanud juba esimestest asunistest 1710. aastal.

Muu maailm nägi minu ja Paul Lewise suhet kui vana ja halli mägiküla mehe ja tema orgudest tulnud noorukese õpipoisi lugu, kes tahab vanu oskusi omandada. Üks ajalehereporter kirjutas meist loo ja Associated Press levitas seda üle kogu USA. Meist said hetkega üleriigilised kuulsused. Paul Lewist filmiti, pildistati ja temast kirjutati. Kõik tahtsid teada, kuidas ta oskab asju nii meisterlikult teha. Mind kutsuti muudkui palkhooneid ehitama ja mu karjäär edenes kiiresti. Küsisin Paul Lewiselt nõu alati, kui mul vaja oli. Paulist ei saanud mitte ainult mu mentor, vaid peatselt olime me tuntud kui Mäe-isa ja tema kasupoeg. Kui meie pisike majaehitusprojekt valmis sai, oli selge, et mul oli vaja minna edasi õppima, et vormistada oma saadud praktilised oskused muinsuskaitse, antropoloogia ja rahvapärase arhitektuuri vallas. Papa Paul õpetas mulle ehituse praktilist poolt ja 19. sajandi ehitusalaseid töökspidamisi, aga ta ei osanud rääkida, kust leida raamatuid palkehituse kohta, ta ei osanud seada palkehitust laiemasse kultuurilisse konteksti, ta ei osanud mulle selgitada kultuuriväärtuste kaitse põhimõtteid. Oli palju asju, mida ta ei saanud mulle õpetada.

Möistsin, et mul on vaja formaalsemat haridust ja läksin tagasi ülikooli, et magistrikraadi teha. Õpingud lõpetatud, siirdusin George Washingtoni Ülikooli Washingtonis, et alustada doktoriõppega. Olin nagu käsn, mis imes endasse kõike, mida oli võimalik leida pakehitiste kohta. Nimetagem vaid mõnd selle valdkonna tuntud autoritest: Robert Shurtleff², Fred Kniffen³, Wilbur Zelinsky⁴, C. A. Weslager⁵, Terry Jordan⁶. Sain aru, kui õige on Shurtleffi raamatu välja andnud ajaloprofessor Samuel Elliott Morisoni tõdemus oma õpilase raamatule kirjutatud eessõnas: *Johtuvalt asjaolust, et Ameerika ajaloo uurimine ei eelda mingeid silmnähtavaid oskusi, nagu näiteks võõrkeelte valdamist, tegelevad sellega sageli suhteliselt väheharitud isikud, saades mõnikord täiesti arvestatavaid tulemusi, enamasti aga mitte* (Shurtleff 1939: xv). Karjääri edenedes sagesid kutsed esineda üleriigilistel konverentsidel, mis sundisid mind pingutama ka uurimistöega, et olla kindel, et faktid, mida ma palkehitud kohta esitan, vastavad tõepoolest ka tegelikkusele. Mul

- 2 Harold Robert Shurtleff (1883–1938) õppis arhitektuuri Bostonis Harvardi Ülikoolis ja Pariisis. Vabakutselise arhitektina osales ta John D. Rockefelleri eestvedamisel toimunud „Taastamise“ (*The Restoration*) projektis Williamsburgis Virginias dokumenteerijana. Shurtleffi vaatluste ja tähelepanekute kvaliteet tegid temast uurimisosakonna (*Research Department*) juhi kohe, kui see üksus loodi. 51-aastaselt lahkus ta projekti juurest, veendununa, et teab liiga vähe, ning naasis Harvardi Ülikooli, et omandada kraad ajaloo erialal. Poole kohaga töötas ta edasi ka Williamsburgi projekti juures ning pani juba varakult tähele, et kohalikel on tugev kalduvus pidada kõiki Williamsburgi ja Jamestowni piirkonna puithooneid palkhooneteks. Hoolika, sealhulgas dokumentidel põhineva uurimistöe tulemusena oli ta veendunud, et valdavalt ei ole tegemist mitte palkehitud, vaid vahvarkkonstruktsioonidega (*timber frame*). Tema huvi palkmajade müüdi tekke ja selle kohta, miks nii paljud projektis osalenud inimesed sellesse jäärapäiselt uskusid, päädis raamatuga, mis kandis pealkirja „Palkmaja müüt“ („The Log Cabin Myth“). Raamatu toimetas ja andis pärast Shurtleffi surma välja Samuel Eliot Morison, tema ajaloo-õppejõud Harvardi Ülikoolis.
- 3 Fred Kniffen (1900–1993) oli Louisiana Osariigi Ülikooli geograafia- ja antropoloogiaprofessor, üks kultuurigeograafia valdkonna teerajajaid. Ta oli viljakas autor, üks tema olulisematest teostest on „Kultuuri levik ja maastikud“ („Cultural Diffusion and Landscapes“).
- 4 Wilbur Zelinsky (1921–2013) sai doktorikraadi 1953. aastal California Ülikoolist Berkeleys ning tegi arvukalt geograafilisi uurimusi Ameerika rahvakultuuri kohta. 1973. aastal ilmus tema sulest raamat „Ameerika Ühendriikide kultuurigeograafia“ („The Cultural Geography of the United States“). Nii selle kui paljude teiste publikatsioonidega andis ta silmapaistva panuse „rahvageograafia“ (*folk geography*) arengusse.
- 5 Dr Clinton Albert Weslager (1909–1994), lugejatele tuntud kui C.A. Weslager, oli viljakas ajaloolane, kes kirjutas 15 olulist raamatut, millest üks oli tema 1969. aastal valminud „Palkmaja Ameerikas“ („The Log Cabin in America“). Ta õpetas ajalugu Wesley Kolledžis ja Delaware'i Ülikoolis, hiljem Brandywine'i Kolledžis Delaware'is.
- 6 Terry Jordanit (1938–2003) on nimetatud üheks kõige viljakamaks geograafiks Ameerika Ühendriikides aastatel 1945–1977. 1973. aastal ilmunud „Euroopa kultuuripiirkond: süstemaatiline geograafia“ („The European Cultural Area: A Systematic Geography“) annab ülevaate Euroopa loodus- ja inimgeograafiast. Aastail 1969–1982 oli ta Põhja-Texase Ülikooli geograafiaosakonna juhataja, seejärel Austini Texase Ülikooli Walter Prescott Webbi ajaloo ja mõtteloo õppetooli silmapaistev professor. Lõpuks keskendus tema huvi palkhoonetele ja Ameerika palkehitud uurimisele. Hiljem reisis ta Euroopasse, et otsida Ameerika palkehitud traditsiooni lähteid.

pole mingeid sooje tundeid suure hulga oletuste suhtes, mis enamiku palkmajadest kirjutavate autorite seas faktidena ringlevad.

Ameerika uurimistöö puudujäägid

Akadeemilise hariduse suur iroonia seisnes selles, et mida rohkem teadmisi kogunes mulle õpipoisikogemuste ja isikliku uurimistegevuse kaudu, seda enam tekkis mul küsimusi USA palkehiti puudutavate varasemate teadustööde suhtes. Need kollektiivsed teosed olid nii ulatuselt kui sügavuselt suurejoonelised, ent paljud nende järeldustest ei tundunud ikkagi õiged mägikülade elanike teadmiste ja nende ehitustraditsioonide valguses, samuti võrreldes nende tähelepanekutega, mida tegin USAs ja Kanadas mahajäetud palkhooneid uurides, et saada teadmisi nende ehitamise tavadest. Minu kahtlused said kinnitust, kui Henry Glassie proovis eristada palkehitis kasutusel olnud „keeli“ majade väljanägemise ja põhiplaanide alusel oma raamatus „Rahvapärased elamud Kesk-Virginias“ („Folk Housing in Middle Virginia“, Glassie 1975). Tema raamat oli läbikukkumine, sest taustateadmistes jäi autoril vajaka ühest kõige olulisemast – tal puudus igasugune arusaam sellest, kuidas ehitatakse traditsioonilist palkhoonet. Meile, kes me olime palkehitis ja/või taastamise ning uurimisega ka päriselt kokku puutunud, oli päevselge, et Glassiel ei olnud ehitustöö kogemust, vaid ainult isetegijast võhiku vaatenurk. Oli ilmne, et ta ei suutnud kirjutada sellest, millest tal ei olnud aastatepikkuse praktilise kogemuse põhjal tekkinud arusaama. Keegi ei suuda. Sellest, et ilma pikaajalise ehituskogemuseta autorid ei suuda täielikult mõista hooneid, millest nad kirjutavad, sai aja möödudes oluline aruteluteema ajalooliste hoonete taastajate ja professionaalsete ehitusettevõtjate seas. Kõige selle tulemusena hakkasin kahtlema teisteski töödes ja autorites. Sellegipoolest oli uurijaid, keda hindasin ka edaspidi väga kõrgelt, nende seas Robert Shurtleff, Terry Jordan ja Donald Hutslar.⁷

Lootus säilitada austust Ameerika palkehitis akadeemilise uurimise suhtes purunes peaaegu täielikult 2007. aastal, kui viibisin oma kalli naise korraldatud ja algul puhkuseraisina mõeldud visiidil Euroopasse ning nägin esimest korda oma silmaga Euroopa palkmaju. Olin rabatud. Nad ei näinud sugugi Ameerika palkehitis moodi välja. Kui Delaware'i esimesed asukad olid oma kodumaal elanud sellistes majades, siis miks nad Ameerikasse

7 Donald Hutslar (1932–2014) lõpetas Ohio Osariigi Ülikooli ja töötas Ohio Ajalooseltsi ajalooosakonnas, pensioneerus 1995. aastal. Hiljem nimetati ta Ohio ajalooliste rajatiste säilitamise nõukogusse (*Ohio Historic Site Preservation Advisory Board*), kus ta töötas kuni surmani. Tema avaldatud tööde seas on raamat „Sisserände arhitektuur: palkehitud Ohio piirkonnas aastatel 1750–1850“ („The Architecture of Migration: Log Construction in the Ohio Country 1750–1850“); vt ka Hutslar 1974, 1977. Tema pikaajaline keskendumine palkehitis leviku ühele aspektile ja üksikasjadele lubas tal teha järeldusi, mis teistel autoritel olid jäänud kahe silma vahele.

asudes hoopis teistsuguseid ehitama hakkasid? Veelgi arusaamatum oli see, miks nägid Ameerika autorid nii palju vaeva, et tõestada, mis piirkonnast Euroopas pärinevad palkehitusvõtted, mida USAs kolm sajandit väldanud asustus- ja levikuperioodil palkmajade ehitusel nii laialdaselt kasutati. Miks ei taha Ameerika uurijad tunnustada või vähemasti arvesse võtta seda, et esimesed Ameerika rannikule jõudnud asunikud panid aluse Ameerika-tüüpi palkehitusel, mitte ei kopeerinud oma kodumaal olevaid palkehitudisi?

Uued uurimistulemused

Suurenev uudishimu sundis mind uutele uurimistöodele. 2009. aastal alustasin uut reisideseeriat üle terve Euroopa, et näha, kuidas eri maades ja kultuurides on ehitatud palkhooneid ning võrrelda neid Ameerika palkehitudistega. Peale nelja aastat ulatuslikke välitöid alates Türgist ja Lõuna-Euroopast kuni üles põhja Baltimaadesse ja Skandinaaviasse välja, selgus kaks olulist tõsiasi.

Esiteks, palkehitudise arenguloo ja leviku uurimine on alles lapsekingades ja üks inimene ei tee siin midagi ära. Kui suur maailm tegelikult on, saab selgeks, kui proovida kõige elementaarsemalgi tasemel mõista palkehitudiste tüüpe, vorme, tehnoloogiaid ja levikumustreid globaalses perspektiivis. Palkhooneid on osatud ehitada kogu maailmas. Neid ei leidu mitte ainult maades, kus kasvab metsa ja kus kliima soodustab mitmesuguste palkehitudiste arengut, vaid ka näiteks Havail ja Mehhikos, kus palkhoonete olemasolu võib tunduda ebatoenäoline. Üsna vähesed arhitektuuriloolised uuringud annava palkehitudise kohta eraldi ülevaate. Lõplikke vastuseid tuleb oodata veel aastaid, kuni ilmuvad uurimistööd, mille põhjal võiks saavutada parema arusaama palkehitudise kohta käivate andmete tüüpidest ja tasemest, nende kasutusest ning palkehitudise tehnoloogiate arengust ja levikust ülemaailmses ulatuses.

Teiseks leidsid kinnitust kahtlused, et kõige varasemal ja katsumusterohkemal asustus- ja rändeperioodil mööda Põhja-Ameerika idarannikut ning sealt edasi sisemaale ei rakendanud eurooplased kohe ja muutmata kujul endale tuntud palkhoonete ammu väljakujunenud ehitusvõtteid. Esimesed Põhja- ja Lõuna-Ameerika asunikud jätsid vana maailma tuhandete aastate jooksul kujunenud ehitusvõtteid oma kodumaale maha. Et esimesed karmid ja rasked aastad puhtfüüsiliselt üle elada, ehitasid nad Delaware'i kallastele väga algelised ja vähenõudlikud hooned, millest arenesid hiljem välja uued Ameerika tüüpi palkehitudised. Seetõttu ei meenutanud enamik 1630. kuni 1850. aastateni Põhja-Ameerika mandril ehitatud palkhooneist Euroopas leiduvaid tihedate varatud palkidest seintega hooned. Olukord muutus alles pärast 1850. aastaid, kui USAsse jõudsid teatud piirkondadest suuremad sisserändajate rühmad, kes ehitasid endale kultuuriliselt tuttavad majad ja abihooned, sellised, nagu nad olid kodumaale maha jätnud.

Foto 3. Mehhiko viljaait (*troje*) on väga sarnane Baltimaades, Skandinaavias ja Kesk-Euroopa maades levinud palkaitadega. *Doug Reedi foto.*

Foto 4. Palkonn Havail Mauna Keal Keanakolo lähistel, ehitatud veidi enne 1885. aastat. Fotel on näha äsjapüstitatud hoone, mis on valminud ainult Havail leiduva haruldase puuliigi koa palkidest. Tähelepanu väärivad tihedad varatud palkidest seinad, nurgatapid ja tasandamata palgiotsad. *Foto Eduard Arningu kogust, Havai Ajalooseltsi kataloog, 1.166.*

Nagu faktid näitavad, jõudis varasel asustusperioodil puutumatu Ameerikasse ainult mõni üksik Euroopast pärit ehitusprotseduur ja -detail. Ellujäämise vajadustest tingituna jäid aga maha paljud aeganõudvad ehitusvõtted, millele kulus pikki tunde või isegi päevi ja nädalaid. Veelgi üllatavam on see, et ka mitmesugused muud Euroopale omased detailid puuduvad Ameerikas peaaegu täielikult. Näiteks on Ameerikas kasutatud valdavalt kaheksat, peale selle ehk veel üht või kaht liiki nurgatappi, mis peidavad end märkamatuks jäädes miljonite säilinud palkhoonete voodrilaudade all.⁸ Kaheksast teadaolevast ja sageli kasutatud Ameerika-tüüpi tapist kuus olid kasutusel ka Euroopas, samal ajal kui ülejäänud kaks kujunesid välja ja levisid ainult Ameerikas – need ei sarnane kuju poolest ühegi teise Euroopas kohatud nurgatapiga ning seni pole neid leitud ka kuskilt mujalt maailmas. Euroopas leidub rohkem kui 40 tüüpi nurgatappe – neid on eri kujus ja variandis, on ka kunstiliselt kujundatud ja hoone põhiplaanist sõltuvaid tappe. Siiani ei ole tehtud ühegi ulatuslikku uuringut kogu maailmas kasutatud nurgatappide liikide kohta, mistõttu võib olla kindel, et Põhja-Ameerikas ja Euroopas kasutatud nurgatappide täienevasse nimekirja lisandub nende liike veel palju.⁹

Need avastused annavad tunnistust, et ühe inimese uurimistegevuse põhjal on ekslik väita, nagu pärineksid palkehitusvõtted ühest allikast või kohast Euroopas. Enamik autoreid, kes maalivad üsna üldjoonelise pildi Ameerika palkehituselise päritoluloost, on selle arengulooga seotud asjaolud suuresti kahe silma vahele jätnud. Seetõttu vajame senisest palju ulatuslikumat erialadevahelist koostööd. Akadeemilised jõupingutused tuleb ühendada õppinud ehitusmeistrite omadega, kes oskavad anda seletusi oma kehamällu talletunud

- 8 USAs on teada umbes kaheksa liiki nurgatappe ja edasise uurimise käigus leitakse neid kahtlemata veel. Kõige tavalisemad on sadultapp, mitmesugused koerakaelad ja puhasnurgad, V-kujulise sisselõikega tapp, poolkalasaba- ja kalasabatapp (*saddle, square, flat, „V“, half dovetail and dovetail*). Varased Ameerika nurgatapid, mis kadusid arhitektuurimaastikult 1805. aastaks, olid oskamatud ja rohmakad nimeta tapid, nn Norra nurgatapid ja üksikud hammasnurktapid. Hiljem 19. sajandil hakati kasutama kaldtappe. V-kujulisi ja nn Norra nurgatappe ei ole Euroopa mandriosast leitud. Soome arhitektuurisõnastik määratleb V-kujulise nurgatapi kui Ameerika-tüüpi tapi. Soomlased nimetavad teemanttapiks (inglise keeles *diamond notch*, sm k *sulkanurkka*, Eestis tuntud Norra tapina – toimetuse märkus) tappi, mida ameeriklased nimetaksid *hex notch* (st kuuetahuline nurk) (ligikaudselt eesti mõõgateranurk – toimetuse märkus). USA pruugis *diamond notch* on neljatahuline.
- 9 USAs on piirkondi, mille Euroopa sisserändajad asustasid alles 19. sajandi teisel poolel. Seal oli neil piisavalt aega ja vajalik logistiline tugi, et peaaegu muutmata kujul rakendada oma kodumaal levinud palkehituselise tavasid elumajade ning abihoonete püstitamisel. Rohkem kui 1 300 000 rootslast ja soomlast, kes rändasid aastatel 1870–1910 Põhja- ja Kesk-Ameerikasse, sakslased, kes asusid elama New Yorgi osariigi põhjaossa, ning venelased, kes ehitasid venepäraste maju toona Venemaa valduses olnud maa-aladele Alaskal (mille USA 1859. aastal ära ostis), töid endaga kaasa mõningad Euroopa nurgatapid, mida muidu USAst ei leiaks. On veel teisigi hilisemaid sisserändajate rühmi, kes ehitasid hooneid oma kodumaa ehitustavade kohaselt, kuid need jäävad kodusõja järgsesse ja paljud hulga hilisemasse aega.

tööriistakasutuse, toimingute ja materjalide kohta. Sel viisil jõuame parema arusaamani Eestis ja mujal maailmas rakendatud traditsiooniliste palkehitusvõtete päritolust, kujunemisloost ja levikust ning nende tänapäevasest kasutusest ja alalhoidmisest.

Terry Jordan on hea näide Ameerika akadeemikust, kes üksinda väga laia teemat uurides andis endast parima. Ta tegi hulga aastaid põhjalikku teadustööd, nii hästi kui seda saab üksinda teha, mis päädis paljude märkimisväärsete raamatutega (nt Jordan 1978; 1985). Paljud tema Ameerika palkehitust puudutavad tööd on olnud mu riulis ajast, mil need esimest korda avaldati, ning on kasutamisest kulunud. Olen tema tööd aastakümneid imetlenud. Alles hulk aega hiljem avastasin üllatusega, et mõned tema järelduste olulised aspektid vajavad edasist uurimist ja Euroopa konteksti asetamist selles osas, mis puudutab palkehituse struktuuride arengut. Jordani väide, et Ameerika palkonnid pärinevad esimestelt Rootsi-Soome asunikelt, ei vasta siiski päris täpselt suuremale küsimusele Ameerika palkehituse algupärast. Jordani, Glassie ja teiste Ameerika autorite tööd aitvad mõista, miks on vaja tihedamat koostööd teadusharude kõikidel tasanditel. Nii tagaksime täpsemad järeldused selle kohta, kus on välja kujunenud ja levinud ehitusvõtted, mida kogu maailm on kasutanud.

Olgu palkehituse uurija materjaliks dokumendid või pärandoskused, on alati tarvis enda käsutuses olevaid andmeid kriitiliselt hinnata. Olemasolevaid andmeid tuleb kontrollida ja suuremad lüngad teadmistes kaardistada. Puuduvate teadmiste hankimiseks tuleb alustada kooskõlastatud tegevust, et palkehituse arengu ja leviku alaste uurimistööde andmed ülemaailmselt kokku koguda. Tuleb meeles pidada Robert Shurtleffi postuumselt avaldatud raamatus „Palkmaja müüt“ esitatud ettevaatlikku väidet: *Me ei julge hoobelda, et oleme selle [palkmaja müüdi] lõpuks seljatanud...* (Shurtleff 1939: 215). Ta teadis, et tema töö on alles algus, ja lootis vaid, et lugejad tutvuvad tema töödega enne, kui hakkavad koloniaalaja ehitistest uusi väärettekujutusi looma. Ta pidas oma tööd lähtealuseks, millele palkehituse lugu edasi rajada. 1939. aastast saati on tehtud tõesti palju edusamme ning saadud juurde teadmisi palkhoonete kohta, kuid ma imetlen neid uurijaid ja autoreid, kes annavad aru, et nad ei tea kõike ega kuuluta mingisugust üldkehtivat tõde.

Edasised uuringud Eestis

Nüüd, kui on selge, et meil on vajadus terviklikumate, koordineeritud ja eri distsipliine hõlmavate rahvusvaheliste palkehitusuuringute järele, võime küsida, kuidas saaksid edasised uuringud Eestis sellele algatusele abiks olla. Osaliselt vastas sellele 2015. aastal Eestisse tehtud ja kuus nädalat kestnud uurimisretk, millel oli kaks eesmärki. Esmalt, selgitada välja, miks Eestis on säilinud nii vähe palkehitiisi, kui paljudes teistes Euroopa maades on

hulganisti palkhooneid, mis on 500 kuni 900 aastat vanad, mõnel harval juhul vanemadki. Teine ja tähtsam ülesanne oli saada ülevaade siinsete palkehitiste tüüpidest, tehnoloogiast ja levikust ühe maa piires.

Eesti taasiseseisvus alles 1991. aastal ja on pindalalt pisut suurem kui USA kaks pisemat osariiki, Connecticut ja Maryland, kokku – ometigi leidub siin tuhandeid ajaloolisi palkehiti. 17. sajandi lõpust on säilinud vaid mõni üksik palkhoone. Väike hulk palkehiti pärineb 18. sajandist. Enamik säilinud palkhoonetest Eestis on ehitatud 19. ja 20. sajandil. Nagu paljud teised maailma riigid, seisab ka Eesti silmitsi ülesandega üles otsida ja inventeerida veel alles olevad vanad palkhooned ning leida vahendid nende omanike motiveerimiseks, et nad säästaksid oma vanu puumaju hävingust üldlevinud arvamuse kiuste, nagu oleksid nad vanamoodsad ja nende säilitamine liiga kallis mis tahes mõistlikuks otstarbeks.

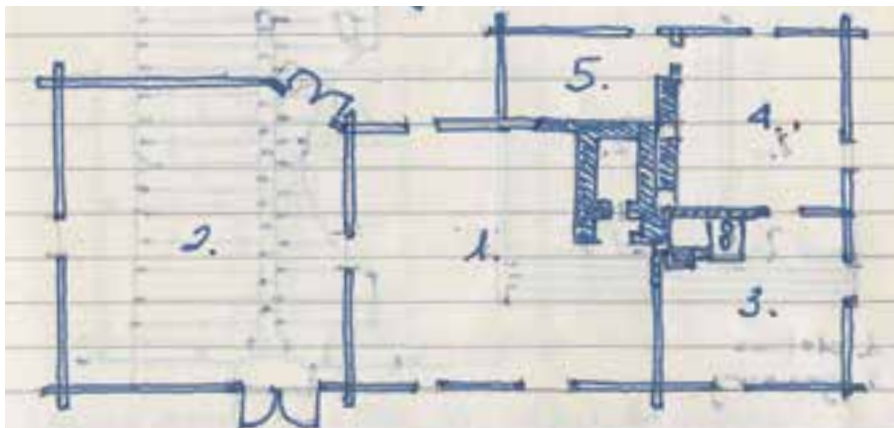
Eesti ala asustati juba 9000 aastat tagasi. 13. sajandil vallutasid Eesti lõuna poolt saabunud sakslased. Järgmise seitsmesaja aasta jooksul laastasid maad mitmesugustel poliitilistel põhjustel toimunud sõjad, rüüsteretked, võõrvalitused ja pidev võimuvõitlus, mille tulemusena jäid talupojad tihti peavarjuta. Varasemate aegade rüüstamistele lisandub veel II maailmasõja kaasa toodud hävitustöö, mille tagajärjel Eesti palkehite arv vähenes veelgi. Nõukogude võim sundis inimesi hoonetest lahkuma, lasi väärtuslikul arhitektuuripärandil laguneda ja käskis seda isegi lammutada.¹⁰ Maapiirkondade puitehitiste arvu kahandasid veelgi keskkonnategurid, nagu äikesest põhjustatud või juhuslikult tekkinud tulekahjud ja suur õhuniiskus.¹¹ Suure hulga puitehitistele kahjulike asjaolude tõttu on Eesti kultuuriline maastik vanade hoonete osas märksa vaesem kui paljudes teistes Euroopa mandriosa riikides.

Uurimisretke esimest eesmärki oli lihtne saavutada, kui olin mõistnud Eesti poliitilist ajalugu ja loomulikke keskkonnatingimusi. Teine eesmärk jäi paraku palju kättesaamatumaks. Sadu olemasolevaid palkhooneid üle vaadates võib saada teavet nende tüüpide ja ehitusvõtete, samuti leviku kohta Eesti piires. Kahjuks ei saa aga teha tõsikindlaid järeldusi palkehite evolutsiooni kohta, kui vanemaid hooneid on alles jäänud nii vähe. Mõningase ebakindlusega saab midagi väita küll paari viimase sajandi kohta, kuid paljud küsimused jäävadki vastuseid ootama.

On tähelepanuväärne, kuidas eestlastel oli kõik, mida maailmal pakkuda, peale vabaduse, omandiõiguse, vaba valiku ja muude eeliste, mis oleksid andnud neile elus ka muid eesmärke peale ellujäämise. Võõrvallutajatel ja

10 Heidmets, Aile, Tamjärv, Maret. Meilivestlus 21. novembril 2015. Artiklis kasutatud vestluste memod ning meili teel toimunud kirjavahetus asuvad autori valduses.

11 Metslang, Joosep. Ühine välitöökäik 15. septembril 2015 ning meilivestlus 4. detsembril 2015.

Joonis 1. Rehemaja plaan. 1. Rehetuba, kus kuivatati vilja. 2. Rehealune. 3. Suur kamber, kus töötati ja magati. 4. Tagakamber – magamistuba, talvel kasutuses ka kangakudumiseks. 5. Magamiskamber. *Autori välitöömärkimik.*

okupantidel oli mitu sajandit Eesti talurahva üle täielik võim. Neile kuulusid talurahva hooned, maad ja isegi enamik varast. Talupoegadel ei olnud õigust enda ehitatud hooneid, milles nad elasid, edasi pärandada, ning see ei innustanud neid püstitama ka muljetavaldavaid paljude kaunistustega ehitisi, nagu võib kohata Skandinaavias, Ida-Euroopas ja Loode-Venemaal. Selle tulemusel püsisid ehitustavad suhteliselt muutumatuna, palkhoonetüüpe oli stabiilselt vähe ja traditsioonilisi palkehitisi, nagu korstnata rehielamud, kasutati veel 20. sajandi esimestel kümnenditelgi.¹² Sellegipoolest on eestlased paaril korral palkehituse arengut oma leidlike lahendustega rikastanud.

Eestlaste oskustest annavad tunnistust nende ehitatud palkhooned. Laiade räästastega kõrged rookatused kaitsesid hoonet mitme põlvkonna jooksul. Ehkki hoonetel puudusid keerukad kaunistused, ehitati neid tähelepanuväärse hoole ja täpsusega. Praktilise meelega talurahvas ehitas hooned nii, et neis saaks rakendada arenevaid viljakuivatusmeetodeid ning tagada piisavalt soojust, et kaitsta oma loomi ja ka ise ellu jääda.

Üks Eesti talupoegade ilmselgemaid panuseid maailma palkehituse pärandisse pole niivõrd eluaseme loomine, kus inimesed ja loomad ühe katuse all elasid – selliseid leidub paljudes Euroopa riikides Šveitsist ja Austriast kuni

12 Hästisäilinud suitsutare sai Põlva Talurahvamuseumi ekspositsiooni osaks 1988. aastal. Hoone on ehitatud 19. sajandi lõpul ja kuni 1967. aastani kasutas ehitaja tütar seda elumajana. Kuna suitsutaresid moderniseeriti ja renoveeriti, ehitades neile korstnad, korralikud lõõridega ahjud, samuti suuremad aknad, laudadest välisvoodrid, tuulekojad, paremast materjalist katused jm, olid nad Eesti külades jätkuvas kasutuses. Praegugi võib Eesti maapiirkondades kohata sadu traditsioonilisi palkhooneid.

Foto 5. Põlva Talurahvamuseum Karilatsi külas. Rehemaja, ehitatud umbes 1860. aastal. *Doug Reedi foto.*

Foto 6. Põlva Talurahvamuseum Karilatsi külas. Rehetoa sisevaade. Parte (peened pikitaladega risti asetsevad ümarad latid) peale pandi vili, mida kuivatati reheahjust eralduvas soojuses. *Doug Reedi foto.*

Foto 7. Põlva Talurahvamuseum Karilatsi külas. Vilja panipaik partel, mis toetuvad risti üle toa ulatuvatele taladele. *Doug Reedi foto.*

Läänemere põhjaosa maade ja Venemaani –, vaid pigem selle juures ette võetud funktsionaalsed uuendused ja kasutusvõimaluste hulga suurendamine.¹³ Arheoloogiline leiumaterjal näitab, et juba esimese aastatuhande keskel, ammu enne esimesi võõrvallutusi 13. sajandi algul, olid eestlastel talvekõlbulikud ahjuga palkmajad. Seoses talirukkikasvatuse algusega 11. sajandil toimusid vanemate suitsutarede juures muutused.¹⁴ Eesti algupärane lisandus rehemaja tüüpi hoonete arengusse oli sügise viljakuivatamise funktsiooni lisamine sellele köetavale ruumile.¹⁵

Kõige olulisem muutus oli parte kasutuselevõtt. Need asetati umbes meetri võrra laest madalamale. Liigutatavad väikese läbimõõduga parred ulatusid ühest seinäärest teise, mis tagas teraviljale küttekoldega ruumis suurima võimaliku hoiupinna. Pärast seda, kui viljavihud olid partele kuhjatud, tehti ahju (mida tuntakse ka rehe- või kuivatusahjuna) tuli, et viljateri

13 Tamjärv, Maret. Meilivestlus 21. novembril 2015.

14 Kui korstnata maja ahju oli tuli tehtud, hõljus suits elanike peade kohal, mille tulemusena moodustus nn *suitsulagi*. Suitsulae kõrgust põrandast sai reguleerida ukse ja/või seinas olevate avadega, mille kaudu pääses suits õue.

15 Heidmets, Aile, Tamjärv, Maret. Meilivestlus 21. novembril ja 1. detsembril 2015.

Foto 8. Umbes 1824. aastast pärit rehielamu oma algse asukohas Viimsi Vabaõhmuuseumis. Keske küttekoldega ruumi seinad ehitati kividest ja palkidest. *Doug Reedi foto.*

Foto 9. Rehetuba partega, millele pandi kuivama vili, enne kui see peksti ja talveks salve pandi. Peale rehepeksu kasutati köetavat ruumi talupere talvise elamuna. *Doug Reedi foto.*

ja -kõrsi kuivatada. Kui kogu vili oli kuivatatud, rehealuse põrandal pekstud ja ladustatud, koristati küttekoldega ruum ning sellest sai talupere ja sulaste talvine elukoht.

Rehetuba, kus kuivatati vilja, oli perele elu-, magamis- ja töötuba, köök, laut, kus kõige külmemal ajal hoiti koduloomi, mõnes piirkonnas täitis see vajaduse korral ka sauna ülesandeid.¹⁶ Suuri tööloomi (hobuseid ja härgi) hoiti tavaliselt küttekoldega rehetoa kõrval asuvas rehealuses. Kui tarvis, toodi rehetuppa väiksemad loomad, nagu kanad (neile mõeldud puurides), põrsad ja pisikesed noored vasikad, kui oli vaja neil hing sees hoida. Kui pikk talv oli möödas, lasid pereliikmed loomad välja karjamaadele ning kolisid suveks magama aita, lakka ja majast välja eraldi magamiskambritesse. Kui talveelamule ehitati juurde kamber, kasutati seda alguses, kuni 19. sajandi keskpaigani hoiuruumi ja suvise magamistoana. Hiljem ehitati see ümber aastaringse elamise jaoks.

Võime olla üsna kindlad, et ainult Eestis ja mõnedes Põhja-Läti piirkondades ehitati rehetuppa parred ja reheahjud vilja kuivatamiseks kohe sisse.¹⁷ Kummalisel kombel ei ole eestlaste otstarbekalt loodud rehielamu naabermaades kunagi saanud eelistatud hoonetüübiks. Eesti arhitektuuriloolaste arvates on rehemaja mitmeotstarbelise kasutuse arendamine asjade loomulik käik olukorras, kus tuleb elada võõrvõimu all ning Eesti alal valitsevates keskkonnatingimustes ellu jääda.¹⁸

Kuidas siis ikkagi kujunes välja Eesti mitmeotstarbeline rehielamu ja kust see pärineb? Sellele küsimusele ei ole praegu veel täielikku vastust. Teadaolevad andmed palkehitisu arenguloo kohta kogu maailma mastaa-bis osutavad, et palkehitisu tunti Euroopa idaaladel juba vähemalt 8000 aastat tagasi, kust need levisid koos rändajate ja ümberasujatega lääne poole.¹⁹ Samuti on teada, et palkehitisuvõtted arenesid levides pidevalt edasi, hõlmates kogu Euroopat. Eri piirkonnad, mis joonistusid välja vallutajate, kaupmeeste, ehitajate ja teiste rändurite tegevuse kaudu, kes ideid edasi toimetasid, vahetasid agaralt palkehitisu alaseid uusi mõtteid ja tehnikaid.

16 Tamjärv, Maret. Meilivestlus 21. novembril 2015.

17 Eesti rehielamu tüüpi hooned ehitati Põhja-Läti piirkonnas seetõttu, et piiriäärsed alad said tugevaid mõjutusi eesti kultuurist. Rehielamu tüüpi hoonete levikut naaberriikide aladel on vaja veel uurida. On teada, et 19. sajandi teisel poolel levis traditsiooniline Eesti talumaja Eesti asunike kaudu ka Venemaale ja seda võis kohata sealsetes Eesti asundustes.

18 Tamjärv, Maret. Meilivestlus 21. novembril 2015.

19 Saksamaa, Prantsusmaa ja Šveitsi meeskond koos Freiburgi Ülikooli dendrokronoloog Willy Tegeligaga kaevas hiljuti välja neoliitikumist pärineva kaevukoha, millel olid palkidest rakked. Dendrokronoloogiliselt määrati, et kasutatud puit pärineb ajavahemikust 5206–5098 eKr. Sama meeskonna ja teiste uurijate leiud näitavad, et palkehitisuvõtted olid jõudnud Euroopa idapiirile Traakiasse aastaks 6400 ja levinud läände, Prantsusmaale Atlandi ookeani kallastele aastaks 5000 eKr.

Iga uue võimu tulekuga määrati ametisse uued võimuesindajad. Maa võõromanikud ja mõisnikud omakorda valisid välja ehitusmeistrid, kes püstitaksid neile majad ning mõisahooned. Kui võimueliit oli end sisse seadnud, saabusid parisnikud ja kaupmehed, kellel olid võõrvõimuga tihedad sidemed. Ehkki talupoegi kasutati tööjõuna, ei peetud kohalikku talurahvast piisavalt oskuslikuks, et neid kasutada uute mõisamajade ning oluliste hoonete ehitustööde kavandamisel ja juhtimisel, kui mõni erandjuht välja arvata. Väljastpoolt kohale kutsutud ehitusmeistrid pärinesid peamiselt Saksamaalt, puuseppi toodi ka Venemaalt, Rootsist ja mujaltki. Uued tehnoloogiad jõudsid talurahvani just nende väljastpoolt Eestit tulnud ehitusmeistrite, puuseppade, parisnike ja kaupmeeste kaudu. Selle tulemusena võib Eestis enamiku tänapäevani säilinud ajalooliste palkhoonete juures näha tervet hulka ehitustehnilisi lahendusi, mis olid levinud neis impeeriumides ja nende rahvaste seas, kes Eestit kunagi on okupeerinud. Samuti on näha, et tänapäeva Eesti palkehitajad kasutavad mitmesuguseid tööprotsesse ja üksikasju, mis on levinud üle kogu Euroopa.

Eesti ala puudutatavate uurimistööde autorid, nagu Karl Tihase (2007), Heiki Pärdi (2012) ja Joosep Metslang (2007, 2012), kui nimetada vaid mõnda, annavad ulatusliku ülevaate Eesti talurahvaarhitektuurist. Sellele väärt uurimistööle on kaasa aidanud mitmed organisatsioonid, nagu Eesti Vabaõhumuuseum, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, MTÜ Vanaajamaja ja paljud teised. Ehkki paljudes töödes on puudutatud mitmeid palkehituse aspekte, on nende päritolu ja levikuteed veel suuresti kaardistamata. Peaaegu üldse puuduvad uurimused, mis jälgiksid ehituslike üksikasjade liikumist sajandite vältel Euroopa piires ja üle maailmajao piiride.

Edasised uuringud Euroopas ja maailmas

Paljudes teisteski riikides on uuritud oma arhitektuuri ajalugu. Kahjuks ei ole Mandri-Euroopa ja maailma kohta tehtud uurimistöös peetud vajalikuks ajada konkreetsete ehitusdetailide jälgi, et teha kindlaks palkehitusvõtete levikut mõnes konkreetses riigis, kogu maailmast või Mandri-Euroopast rääkimata. Seetõttu ei õnnestu uurijatel tavaliselt välja selgitada, mis võis mingisse riiki, näiteks Eestisse, üle kanduda mujalt. Samamoodi ei saa uurijad lõpuni kindlaks teha, millised on kõik need palkehitustraditsioonid, mis on alguse saanud konkreetsest riigist, näiteks Eestist, kus, nagu teada, võttis talurahvas põhiliselt inimeste ja loomade talveelamu otstarvet täitnud rehemajas kasutusele parred ning reheahjud, et vilja kuivatada.

Siiani on teadlased Euroopa ja Eesti palkhoonete põhilisi vorme, tüüpe ja põhiplaane uurinud vaid üldiselt, ehkki uuemad uurimused keskenduvad juba ka detailidele ja mõnes varasemas on möödaminnes mainitud ka tapitüüpe ja palkseinu. Sestap, kuigi Eesti palkehitiste juures silmahakkavaid

Foto 10. Jaapani Azekura-dukuri stiilis palkehitis. Kas oleme vahest midagi ka jaapanlastelt õppinud? Kasutaja ignis foto, Wikimedia commons, litsents GFDL, ss-by-sa-2.5, 2.0, 1.0.

detaile ja lahendusi leidub ka mujal Euroopas, ei ole võimalik lõpliku selgusega osutada, kus üks või teine võte täpselt on ikkagi välja kujunenud. Palkehitude leviku ja päritoluga seotud üksikasjad jäävad ähmaseks seni, kuni kultuuripärandit hakatakse detailselt uurima senisest märksa innovaatilisel viisil.

Meie praeguste teadmiste juures pole üheselt selge, kes mida välja töötas, rääkimata sellest, kus mingi palkehitud võtte esmakordselt maailmaareenile astus. Eesti rehemaja, selle arengulugu ja piiriülene levimine vajab täiendavat uurimist, et saada lõplikke järeldusi. Nii Eestis kui mujal maailmas praegu läbi viidavad palkehitud alased uuringud võivad siin mõningaid lünki täita. Maailm ootab praeguste ja tulevaste uurimistööde tulemusi, et palkkonstruktsioonide kujunemislugu ja leviku kohta maailma ulatuses selgust saada. Vaid kogu läänepoolkera andmete valguses selgineb pilt ka Põhja-Ameerika palkehitud päritolu osas.

Edasised ülemaailmsed uuringud

Arvestades, et selliste ehitiste uurijaid ootab ees palju tööd, tekib hulk küsimusi, millele tuleb ka vastata. Miks uurida puitehitust või veelgi kitsamalt palkehitud? Mis tähtsust sel on 21. sajandil? Miks on vaja mõelda sellele, kuidas säilitada arhailisi ja traditsioonilisi palkhoonete ehitusvõtteid, kui on olemas nii palju nüüdisaegseid sünteetilisi materjale, mis on väidetavalt odavad

Foto 11. USAs Lääne-Virginia osariigi pealinnas Charlestonis lammutatakse palkmaja, et teha ruumi kaupluse parklale. *Doug Reedi foto.*

ega nõua hooldust? Miks peaksime uurima vanu maju ja ehitusviise, kui üldiselt peetakse palju kulukamaks maja renoveerida kui ehitada uusi nigelaid tänapäevaseid hooneid, mille tavaline eluiga arvatakse olevat ainult kolmkümmend aastat? Neile ja paljudele teistele veel sõnastamata, aga keerukatele küsimustele vastates ja neid vastuseid edukalt avalikkusele edastades võime loota, et sellesse elutähtsasse uurimisvaldkonda siseneb suur hulk uusi uurijaid ja erialaspetsialiste, kes suhtuvad suurema tähelepanuga kõigisse neisse alakasutatud vanadesse palkhoonetesse, mis laialipaisatult üle kogu maailma säilitamist ja uut otstarvet ootavad.

Miks peaks keegi tahtma palkhooneid uurida? Paljud palkehitiste ajaloo uurijad vastaksid pikemalt mõtlemata: seetõttu, et palkhoonete ehitusvõtete arengu ja levikuga seotud ajalooandmed on puudulikud. On tõsi, et peame teada saama nii palju kui võimalik selle kohta, kuidas palkehitisi püstitati, mismoodi palgid välja valiti, kohale toodi, neid töödeldi ning kuidas ehitati neist sobivad majad ja abihooned. Lihtne vastus oleks, et peame teada saama võimalikult palju selle kohta, kes ehitusvõtted välja mõtles, kus need välja kujunesid ja kuidas levisid igasse maailma igasse nurka juba aastatuhandeid tagasi. Lihtne vastus ei oleks aga täielik vastus. See pakuks vaid osalist ja üsna pinnapealset infot, kui vaadata teemale ainult ajaloo vaatevinklist.

Foto 12. Andres Uus näitab palgi varamist Eesti traditsioonilise palkehitud töötoas MTÜ Vanaajamaja koolituskeskuses Moostes 2014. aasta aprillis. *Doug Reedi foto.*

Üle kogu maailma on säilinud lugematuid miljoneid palkhooneid. Mitteametliku statistika kohaselt on ainuüksi Ameerika Ühendriikides hinnanguliselt kolm miljonit enne 1960. aastat ehitatud ja siiani säilinud palkehitist.²⁰ Enamik USA palkehitud on kaetud loodusliku või tehispäritolu vooderdusega, mõned isegi tellisvoodriga. Teised palkhooned on liidetud suuremate ehitistega ja on nüüd nende suuremate hoonete varju peidetud või nende sisse „maetud“.

Selliste kaetud ja peidetud palkehitud olemasolust pole nende praegustel omanikel enamasti aimugi. Visuaalsel vaatlusel jääb enamik palkhooneid tuvastamata ja palkseinad avastatakse alles siis, kui algavad uuendus- või kurvemal juhul lammutustööd. Need katmata seintega või ka hiljem voodrilauaga kaetud palkhooned, mis Ameerikas ehitati, kuid jäeti Euroopas valitsevatest oludest küllalt erinevate ilmastikutingimuste meelevalla, saavad

20 1980. aastate keskpaigas korraldati Marylandi ja Pennsylvania osariikide mitmetes küldes ning väikelinnades välkuuring säilinud palkehitud arvu kohta. Selle uuringu põhjal võis anda statistilise hinnangu, et nendes kahes osariigis on alles ligi 200 000 siiani säilinud palkehitud. Kogu riigi ulatuses oli enne 1960. aastaid püstitatud palkehitud hulk tagasihoidlike arvestuste kohaselt kahe ja kolme miljoni vahel. Kaks aastakümnet täiendavaid uuringuid on näidanud, et see hinnang oli liialt tagasihoidlik.

ulatuslikult ja kiiresti kahjustada ning vajavad erisugust remonti ja taastustööd, mis on kulukad ning nõuavad üha suuremaid summasid. Seda ei saa süüks panna palkhoonetele, vaid nende omanikele, kes ei kaitse oma hooneid ilmaolude laastava mõju eest.

Vajadus palkehitusmeistrite ja koolitusprogrammide järele

Kuna maailm ei väärtusta palkhooneid, vaid näeb neis ainult mälestust möödunud aegadest ning vastupidavate esmaasukate asulatest, pole ka rahvusvahelist palkehitus uurimise organisatsiooni kunagi loodud. Selle tulemusena nõustavadi inimesi palkhoonetega toimetamise asjus enamasti kogenemata, kehvasti koolitatud ja kasinate teadmistega konsultandid. Kehva kvaliteediga nõuanded võivad viia selleni, et objekt, mida taheti päästa, hävineb lõplikult. Mis aga kõige kurvem – nii üldsus kui ka erialainimesed arvavad tihtipeale, et palkehitud taastamine ja säilitamine on kulukas ega vääri vaeva. Kahjuks on just väheste kogemuste najal tehtav töö ja peaaegu täielik valearuusam palkehitud see, mis muudab taastamise üle mõistuse kalliks. Kulud ei ole aga tavaliselt suured seetõttu, et palkehitud oleks kulukas taastada. Pigem on kulud suured väheste teadmiste tõttu ning seepärast, et olemasolevate ehitiste säilitamise eest vastutavate spetsialistide ja kõigi tasandite ehitusnimeste koolituses on puudujäägid. Kui omanikel on võimatu leida korralikult koolitatud nõustajaid ja töölisi, kaotavad sellest kõik.

Palkhoonete omanike algatatud ja nõuetekohaselt tehtud taastustööd on järjekindlalt näidanud, et ruutmeetrikulust lähtudes suudavad taastatud ehitised majanduslikus mõttes võistelda uute ehitistega. Palkhoone taastamise kulud uue maja ehitamise kuludega võrreldes on selge, et ettekujutus, nagu tähendaks vanemate hoonete renoveerimine alati suuremaid kulusid, on ekslik. Kuluvõrdluse uuringute andmed kinnitavad seda. Harvadel juhtudel on taastamine kulukam kui uue maja ehitamine. Lõplikud kulud sõltuvad iga taastatava hoone ainulaadsetest omadustest ja uuesti kasutusele võetava hoonega seotud eesmärkidest. Meil kõigil tuleb meeles pidada, et paljudel juhtudel on kulukam ehitada uus hoone kui taastada olemasolev, samalaadse suurusega palkhoone.²¹

Samuti arvavad paraku liiga paljud inimesed, nagu oleks uued ehitised holdusvabad. Nii see pole. Sageli on neid isegi kallim hooldada, kui mingid

21 Käesoleva artikli autor tegi ise kõigi oma firma restaureerimis- ja taastamisprojektide hinnakalkulatsioonid. Võrdlesin aastakümneid meie restaureerimisprojektide kulusid võrdse suurusega hoomete ehitamise kuludega ja leidsin, et meie säästva renoveerimise projektid, mille käigus püüdsime säilitada vanadest konstruktsioonidest nii palju kui võimalik, läksid maksma vähem kui enamik uusi ehitisi. Oli ka selliseid projekte, mille ruutmeetrikulu oli uue hoone omaga võrreldes suurem.

nende osad või jupid parandusi vajavad. Paljud uued materjalid on toodetud nii, et neil on lühike eluiga. Vanema maja juures kasutatud materjalid võivad õige hoolduse korral püsida heas korras sadu aastaid. Tihtipeale ei saa uusi sünteetilisi materjale ja koosteid parandada, vaid need tuleb täielikult välja vahetada. Vanu ehitusmaterjale saab alati parandada, mis tasub end ära, kui algupärasest ehitisest on piisavalt palju järel. Tarvis on teha majandusuuringuid, mis annaksid faktilise aluse võrdlemaks renoveerimise ja uusehitiste kulusid. Tulemused üllataksid paljusid ja säästaksid miljoneid olemasolevaid vanu hooneid.

Keskkonnakaalutlused

Ülemaailmne kliimasoojenemine põhjustab muret kõikjal. Sada viiskümmend riiki eesotsas Ameerika Ühendriikide ja Hiinaga on hiljuti eraldanud miljardeid, et temperatuuri tõusu tõkestada. Suuresti on selle põhjuseks süsiniku paiskamine atmosfääri planeedi isepuhastumisvõimet ületavates kogustes, mille tagajärjel tekib kasvuhooneefekt. Kuidas saavad palkehitised kliimasoojenemist vähendada või seda vähemalt veidigi pidurdada?

2010. aastal tegi siinkirjutaja ökojalajälje arvutamise spetsialisti kaasabil uuringu, milles võrreldi heas korras 50-aastaste ja vanemate ehitiste taastamist ning nendesamade ehitiste lammutamist ja nende asemele uute, samasuurte hoonete ehitamist.²² Uuringut korraliti kolm korda, et üsna üllatavaid algseid tulemusi üle kontrollida. Esmaste tulemuste mitmekordne kontroll vaid kinnitas niigi ilmselget. Lammutades ja vedades prügimäele olemasolevaid hooneid, mida annaks veel päästa, ning ehitades nende asemele uusi sarnase suurusega hooneid, paisatakse atmosfääri üle 900 protsendi rohkem süsinikku, kui olemasolevaid ehitisi taastades. Uue hoone ehitamine tähendab keskkonnale 900 protsenti rohkem heitmeid, kui tekiks olemasoleva hoone taastustööde korral. See liiga suur süsinikuhulk on keskkonnakulu mitte ainult raha, vaid ka heitmete poolest ja meil tuleb sellega tegeleda.

Mõelgem, et praegugi elavad miljonid inimesed palkmajades. Kui need kõik ära lammutada ja nende asemele uhiuued majad ehitada, oleks peaaegu võimatu välja arvutada selle negatiivset mõju keskkonnale ning loodusvaradele, aga mitte ainult – eluasemekulude kasv tõukaks rohkem inimesi täielikku vaesusesse ja paljud riigid satuksid suurematesse võlgadesse, kuna abistada tuleb uusi puudustkannatavaid inimesi. Arvate, et see on liialdus? Võin ainult loota, et ma eksin.

22 Reed, Douglass. *Footer Mansion Eco Calculations; Carbon Foot Printing*.

Lõpetamata aruanne ja Powerpointi esitlus, Preservation Marylandi konverents, Easton, Maryland, aprill 2010. Materjalid autori valduses.

Positiivne on aga see, et olemasolevaid palkhooneid saab edukalt uuel otstarbel kasutusele võtta, seda tulekski teha. Palkmaja on kestev, soojapidav ja paindlik hoonetüüp. See on inimkonna vanim, pikaeealisim ja püsivaim hoonetüüp. See on ka kõige vanem pidevalt kasutuses olnud hoonetüüp maailmas. Palkehituduse sünniaeg on teadmata ja arvatavasti nii jääbki. Selle tekkeage ei olegi tähtis, kuid kindlasti on olulised selle ehitusvõtted.

Palkehituduse uuringute maailmaorganisatsioon

Palkehitudusega tegelevad kogukonnad üle maailma peavad moodustama rahvusvahelise, kogu maailma palkhoonete uurimisele pühendunud ühenduse, et maailmal oleks sellest vanast ehitustehnoloogiast kasu, samuti selleks, et senisest enam aimu saada tema kujunemisloost, ülemaailmsest levikust, eri keskkondadesse kõige paremini sobivatest ehitusvõtetest, et uurida palkhoonete taastamise ja restaureerimise majanduslikke aspekte, anda paremat väljaõpet spetsialistidele, keda on vaja nende majade hooldamiseks, ehitada uusi palkhooneid mõistlike kuludega ja juurutada paremaid juhtimisvõtteid, et kaitsta maailma metsi ja nende juurdekasvu. Vajame keskorganisatsiooni, kuhu koondada info, uuringud ja artiklid, mida on kogutud piirkonniti, riigiti ja rahvusvaheliselt, selleks, et neid läbi töötada, kõrvutada ning levitada ülemaailmsele kogukonnale.

Vanade ja uute palkhoonete ehitusvõtete uurimise ning levitamise tegelevale üleilmsel organisatsioonil võiks olla kaugeleulatuv ja pikaajaline mõju mitmetele kohalikele ja rahvusvahelistele probleemidele. Vajame täiendavaid uurimistöid eri tasanditel ja eri distsipliinide abil. Algatada tuleks uusi innovaatilisi uuringuid, et töötada välja tõhusaid meistriõppeprogramme. Loodushoiu ja metsanduse alal on vaja leida paremaid loodusvarade majandamisviise. Ette tuleb võtta üksikasjalikud inventuurid, et saavutada parem arusaamine sellest, kuidas varasematel aegadel puitehitisi tehti ja püstitati, ning kaardistada tänapäevased palkehituduse taastamise tehnikad eri keskkonnaningimustes. Edasist uurimistöid on vaja selleks, et osata arendada ja ära tunda majanduslikult jätkusuutlikke tehnikaid uute palkhoonete püstitamiseks. Vajame rohkem uuringuid, mis aitaksid levitada teavet selle kohta, et palkhooned on keskkonnasäästlikud, jätkusuutlikud ja väikeste hoolduskuludega ning kaugeltki mitte nii kallid, kui viletsa koolituse ja ebapädevate teadmistega ehitusettevõtjad, erialainimesed ja laiem üldsus võivad arvata. Ebapiisav väljaõpe, samuti halva kvaliteediga materjalide, ehitusvõtete ja meetodite kasutamine olemasolevate palkhoonete taastamisel või uute ehitamisel vaid süvendavad vanu müüte ning paljud täiesti kasutuskölblikud ajaloolised palkehitudused hävivad.

Rahvusvahelisel tasandil on vaja ühendada jõud, et edukalt toime tulla vanema palkehitustehnoloogia arengu ja leviku alaste uurimisküsimustega, viies läbi inventuure igal maal ning edastades need rahvusvahelisele uurijaskonnale edasiseks analüüsimiseks globaalses kontekstis. Tingimata on vaja koolitada ja toetada palkehituse meistreid, keda on vaja nii olemasolevate hoonete renoveerimiseks, taastamiseks ja hooldamiseks kui ka uute palkhoonete püstitamiseks tulevikus. Et levitada ideed palkehitusest kui millestki väga olulisest kõikide asjaosaliste jaoks, tuleb teha ülemaailmne uuring, et hinnata palkhoonete jätkuva kasutuse mõju keskkonnale.

Seda ambitsioonikat plaani saab ellu viia ainult ühendades isiklikud lähenedemised ja riiklikud töökavad rahvusvahelise organisatsiooni toetuseks, mille ülesandeks on uurimistöö koordineerimine usus, et palkhooned on jätkusuutlikud veel ka järgmised 9000 aastat. Kui palkehitusuuringute maailmaorganisatsioon on loodud, saab see palkehituse valdkonda suunata ja kasvatada. Allpool vaid mõned selle olulisematest ülesannetest.

- Pühendunud organisatsioon võiks toimida palkehituse alase info arhiivina ja teha teavet kättesaadavaks neile, kes otsivad usaldusväärset infot palkhoonete ning nende taastamise kohta.
- Uurijatel avaneb võimalus saada ülevaade palkehitustehnoloogiatest ning nende arengust.
- Saab luua sobivaid koolitusprogramme palkehituse kõigi etappide jaoks.
- Välja tuleb töötada palkehitajate kutsestandardid.
- Luua rahvusvaheline andmebaas kutsetunnistusega spetsialistidest ja meistritest, mis oleks kättesaadav kõigile majaomanikele, kes soovivad oma palkhoonete juures teha parandus-, renoveerimis- ja taastamistöid.
- Eri piirkondade jaoks tuleks välja töötada palkhoonete hoolduse parima tava juhendid.

Me peame ühendama jõud nii vanade kui uute palkehitiste tuleviku nimel. Maailmale on vaja tingimata teada anda, kui olulised on palkehitised kõigile maailma rahvastele ja piirkondadele, kus neid kunagi on ehitatud.

Tänuavaldus

Eesti palkehitiste arhitektuuri uurimisel olid mulle suureks abiks paljud organisatsioonid ja inimesed, nende seas Andres ja Piret Uus, Margus Palolill ning nende MTÜ Vanaajamaja koolituskeskus Moostes; MoKSi tegevdirektor Evelyn Grzinich; Kultuuriministeerium, mille toetus andis võimaluse Eesti palkarhitektuuri uurida.

Andres Uus ja Priit-Kalev Parts kutsusid mind oma loengutesse rääkima; Joosep Metslang tegi mulle ühepäevase intensiivse vanade palkmajade avastusretke. Eesti Vabaõhumuuseumi töötajad olid kõik väga vastutulelikud ja tegid ühiseid jõupingutusi, et mind selles uurimistöös aidata. Aile Heidmets ja Maret Tamjärv Vabaõhumuuseumist olid mulle abiks mitmeid päevi. Maret on ära teeninud kahekordse tänu, kuna ta oli nii lahke ja aitas ka seda artiklit toimetada. Südamlikud tänusõnad kõigile, kes abistasid mind uurimistöös ja siinse artikli kirjutamisel.

Tõlke toimetas Kadri Tüür.

Douglass C. Reed püstitamas palkkonstruktsioonis juurdeehitust uuele vahvärkhoonele (Upton, Pennsylvania, USA).
Mary Jo Reedi foto.

Douglass C. Reed (sündinud 1948) on ameerika palkehitaaja ja palkehitaajate uurija. Pärast õpipoisi-aastaid palkehitaajana (1972–1977) lõpetas Antioch'i kolledži varaste ameerika kultuuride alal (Early American Cultural Arts, BA 1975), kaitses magistrakraadi George Washingtoni ülikoolis (1980) ning osales doktoriõpinguis samas ülikoolis. 1977. liitus ettevõttega Preservation Associates, Inc., tegeledes muinsuskaitsealuste ehitistega, kultuurikeskkonnaanalüüside, seisundihindamiste, koolituste jms-ga. Reedil on 45-aastane kogemus rahvapäraste arhitektuuri uurija, käsitöölise ja tehnilise konsultandina väga mitmekesiste ajalooliste ehitiste alal. Reed on olnud teerajaja ajalooliste konstruktsioonide seisundihindamismetoodikate arendamises. Tema huvialade hulka kuulub ajalooliste hoonete taaskasutuse majanduslikkuse hindamine era- ja avalikus sektoris, hüljatud hoonete säilitamine ja miljöötundlik moderniseerimine. Reed oli esimesi restaureerimispraktikuid USAs, kes nägi süsinikujalajälje analüüsis müügiargumenti renoveerimise kaitseks võrdluses lammutamise ja uusehitusega. Viimased viis aastat on Reed veetnud Euroopas reisis, uurides palkehitaajate algupära ja palkehitaajate tehnika arengut; hetkel koondab oma uurimistöö vilju raamatuks.

Allikad

- Glassie**, Henry 1975. *Folk Housing in Middle Virginia: A Structural Analysis of Historic Artifacts*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Hutslar**, Donald A. 1977. *The Log Architecture of Ohio*. Columbus: Ohio Historical Society.
- Hutslar**, Donald A. 1974. Log Cabin Restoration: Guidelines for the Historical Society. *American Association of State and Local History Technical Leaflet 74*.
- Jordan**, Terry G. 1978. *Texas Log Buildings: A Folk Architecture*. Austin: University of Texas Press.
- Jordan**, Terry G. 1985. *American Log Buildings: An Old World Heritage*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Metslang**, Joosep 2007. *Palgist ehituspärandi taastamine hooldatud hoonete näitel I–II*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia. Magistritöö.
- Metslang**, Joosep 2012. *Vana maamaja: käsiraamat*. Tallinn: Tammerraamat.
- Pärdi**, Heiki 2012. *Eesti talumaja lugu: ehituskunst ja elu 1840–1940*. Tallinn: Tänapäev.
- Shurtleff**, Harold R. 1939. *The Log Cabin Myth*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Tihase**, Karl 2007. *Eesti talurahvaarhitektuur. Estonian Vernacular Architecture*. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool.
- Weslager**, C. A. 1969. *The Log Cabin in America; From Pioneer Days to the Present*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Zelinsky**, Wilber 1973. *The Cultural Geography of the United States*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Relevance of Log Crib Research, Renovation and Development in Estonia and the World

Abstract

In 1972 I was apprenticed to an elderly mountain man steeped in the traditions of log crib construction. Cyrus Paul Lewis taught me the skills of 18th and 19th century rough and finish carpentry as it pertained to folk architecture. The craft training of log construction added on top of several years experience as a modern day carpenter enabled me to build a company that restored houses and other log buildings all over the United States from 1974 to 2006. In 1978 I continued my formal education in anthropology and preservation specializing in log structures at George Washington University in Washington, D.C. Having read all the authoritative works on log buildings and compared them to what I was learning in the field, it was obvious there were many gaps in the collective body of knowledge concerning the development and dissemination of log crib structures.

During a brief first trip to Europe, it was easy to see that the log crib buildings in Alpine and northern Europe in no way resembled the American log cribs erected for three centuries by the settlers arriving on the American shores and those pushing west to establish their farms and build their houses. It became clear American scholarship had a long way to go in understanding the log crib, its development, technology and dissemination throughout the world much less in America. In 2009 a quest to fill in some of the gaps was begun.

After four years of intense research with field trips to Turkey, southern Europe and ranging all the way north to the Scandinavian and Baltic countries ringing the Baltic Sea two findings became very clear. First, no one person can possibly conduct the massive research needed to fully understand origins, technology and dissemination of the world's log cribs. Secondly, it was apparent, contrary to what had been declared in former publications, that Europeans did not transfer their log crib technologies intact to the eastern shores of the US. Rather only a small number of scattered details mixed with a few processes of material manufacturing and building commonly used in Europe were configured into what was to become an American log crib style almost from the first settlements.

These discoveries bore witness to the fallacy of single or two person research efforts that resulted in broad, sweeping declarations of origins and disseminations concerning log crib technologies. Most authors were not familiar with the professional training needed to fully understand the hands-on traditions of building with logs and have largely missed the facts concerning the developmental

history of log buildings in a specific country and the world. Far more collaborative research between the multiple disciplines and experienced master craftsmen is needed.

Even in Estonia further studies are needed to determine how the dual-purpose barn-dwelling developed and where it originated. With seven centuries of multiple foreign occupations responsible for bringing in many different types of technologies from their occupiers' homelands, Estonia is a perfect research area for studying and tracking details of development within the country and tracing them back to their origins.

Estonia is not the only country where a rich tradition of log construction needs further research. Further Continental and world-wide log crib studies are needed on a global basis. National surveys must be completed and all resulting data shared to a central data base and collated for developmental research to take place. This work is vital to the understanding of the origins, development and disseminations of log crib technologies throughout the world much less the US and the European Continent.

The results of multiple global log crib research efforts will have far reaching effects in craft training, log crib technology training, and in reintroducing relative millennia's old technologies in a modern day world rife with toxic fixes that do not work very well in new construction. New restoration techniques of wooden buildings will be learned and culled from the research. Environmental considerations that reduce CO2 levels, green house effects and increase local community cohesiveness all will benefit from global in-depth research efforts to fill in the missing information gaps in log crib development and technologies.

In order for all this research to be coordinated, collated and disseminated, a single global organization dedicated to the study of log crib development must be formed. A new organization focused solely on ferreting out log construction histories, developing techniques of restoration, forest management and timber conservation is necessary in part to provide continued introductory and higher level job training for a log crib work force. The research and training is imperative if the world is to maintain and develop additional higher paying jobs, lower taxes, maintain existing log structures, wisely use limited natural resources in an efficient manner and better living conditions for millions of people.